

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет «Одеська юридична академія»**

ЯНІНА ОЛЕНА ЄВГЕНІВНА

УДК 327(438:477)(043.3)

**УКРАЇНСЬКИЙ НАПРЯМ
В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА:
ЧИННИКИ, ВИМІРИ, ЕВОЛЮЦІЯ**

**Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку**

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук**

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародних відносин Одеського національного університету імені І.І.Мечникова Міністерства світи і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
КОВАЛЬ Ігор Миколайович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
ректор.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
ЗЕЛЕНЬКО Галина Іванівна,
Інститут політичних та етнонаціональних
досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України,
старший науковий співробітник;

кандидат політичних наук
ПАЛАГНЮК Юліана Вікторівна,
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили,
доцент кафедри державної політики та менеджменту.

Захист відбудеться 28 лютого 2012 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “ _____ ” січня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Пехник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Події останніх двадцяти років відкрили нові перспективи для України в цілому, і для налагодження польсько-українського співробітництва, зокрема, оскільки з розвалом СРСР та радянського блоку для нових незалежних країн намітилась можливість реального вибору свого зовнішньополітичного курсу. Цей вибір надихали такі ідеї як демократія, громадянське суспільство та добробут населення, які лежали в основі розвитку Європейського Союзу. Тому членство в ньому стало стратегічною метою кожної держави ЦСЄ й України. Однак, просування шляхом євроінтеграції ускладнювалось необхідністю для середніх країн Європи постійно враховувати позиції великих держав, якими транзитивні суспільства продовжували традиційно вважати не тільки США, але й Росію, не зважаючи на реальне звуження її зовнішньополітичних можливостей. Крім того, шлях необхідних для євроінтеграції внутрішніх трансформацій країни обирали й впроваджували індивідуально, що не могло не вплинути на характер двосторонніх відносин України та Польщі в наступний період.

Вивчення цієї багатоаспектної теми в Україні є недостатнім саме через необхідність урахування всього комплексу внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на політику Польщі щодо України. Особливо це стосується внутрішніх чинників, а також проблем у безпековому та економічному вимірах співробітництва, які накопичились протягом двох десятиліть. Період після 2004 р. взагалі ще не відображено в дисертаційних дослідженнях в Україні, що підвищує наукову актуальність поданої праці. Крім того, дисертація зосереджена саме на польській політиці щодо України, аналізує польський погляд на події, що нехарактерно для української політології. Таким чином, подана дисертація пропонується для заповнення певних лакун у сучасній політичній науці. Результати такого дослідження можуть використовуватись на практиці при виробленні зовнішньополітичного курсу Польщі та України, визначенні їхніх зовнішньополітичних пріоритетів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Вивчення теми здійснювалось в межах комплексної наукової теми кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Міжнародні відносини й політика держав в умовах глобальних трансформацій: концептуальні виміри та зовнішньополітична практика» (номер державної реєстрації 0107U012509), яка зорієнтована на науково-аналітичне забезпечення діяльності урядових і неурядових організацій України.

Мета й завдання дослідження. *Метою* є комплексний аналіз еволюції зовнішньої політики Республіки Польща щодо України з урахуванням основних чинників, що впливали на польсько-українські взаємини, та основних складових

двостороннього співробітництва. Відповідно до мети були поставлені такі *завдання*: 1) зробити аналіз теоретико-концептуальних засад зовнішньої політики Республіки Польща щодо України; 2) відобразити вплив основних зовнішніх чинників на систему двосторонніх взаємовідносин; 3) показати вплив внутрішнього розвитку Польщі та України на процес вироблення зовнішньої політики держав; 4) розробити періодизацію зовнішньої політики Республіки Польща щодо України з 1991 до 2011 року; 5)здійснити комплексну оцінку найважливіших складових двосторонньої співпраці та виявити їхню динаміку крізь аналіз основних проблем та досягнень; 6) представити прогнозування перспектив зовнішньої політики Республіки Польща щодо України.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Республіки Польща щодо незалежної України.

Предметом дослідження є основні чинники та виміри двостороннього співробітництва, що впливали на розвиток українського напрямку зовнішньої політики Республіки Польща.

Методи дослідження. Використані наукові методи базуються на принципах об'єктивності та узагальнення. Основним способом дослідження обраний системний аналіз, завдяки якому вдалося представити суб'єкти дослідження як елементи цілісної системи. Системний підхід також дозволив проаналізувати зовнішні впливи на зовнішню політику Республіки Польща щодо України як природне середовище системи, яка досліджується. Додаткові методи, завдяки яким удалося підвищити точність оцінювання вагомих чинників співпраці: статистичний, компаративістський, формально-юридичний метод вивчення офіційних джерел, а також емпіричний метод, який передбачає «польові дослідження» науковця. Останні займають важливе місце в поданій роботі через безпосереднє залучення авторки в процеси польсько-українського співробітництва в різних сферах суспільно-політичного життя.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження визначається обґрунтуванням теоретичних засад та визначенням конкретних шляхів реалізації співробітництва Республіки Польща з Україною в умовах зростаючого впливу несприятливих зовнішніх та внутрішніх чинників, зокрема:

вперше:

- на основі структуралістської теорії, що розроблена британською школою міжнародних відносин, яка є одною з провідних носіїв методології міжнародних відносин, зроблено аналіз зовнішньої політики Республіки Польща щодо незалежної України; зокрема, системно і структуровано проаналізовано такі складові зовнішньої політики як міжнародні інститути, наддержави, наміри, вигода, норми, партнерство та ін.;

- комплексно розглянуто основні чинники, що впливали на польсько-українські взаємини (ЕС, США, РФ, внутрішній розвиток країн), та основні складові двостороннього співробітництва (політична, економічна, безпекова)

в період з 1991 до 2011 року; верхня межа дозволила зробити більш широкі узагальнення, на відміну від досліджень, які обмежувались періодом до 2004 р.;

– доведено, що успіх співпраці Польщі з Україною більшою мірою залежав від зовнішніх чинників, аніж від внутрішніх; зокрема, по-перше, доведено, що український напрям політики Польщі від початку було підпорядковано євроатлантичній інтеграції, що призвело до стримування польської активності на Сході, а сучасні внутрішні проблеми ЄС унеможливають зміни на цьому напрямі; по-друге, доведено, що важливість російського чинника зростає, а ЄС та США відіграють роль стримувача традиційно антиросійської направленості польської політики;

– обґрунтовано, що в перспективі на відносинах Польщі та України позначиться економізація міжнародних відносин як об'єктивна загальносвітова тенденція; економічне співробітництво представлено як основа подальших взаємин Польщі та України через те, що воно не потребує створення спільних інституцій на відміну від політичного та безпекового, а геополітичне розташування України робить її надзвичайно важливою для Польщі;

– розроблено сценарії майбутньої зовнішньої політики Республіки Польща щодо України в умовах радикальних змін у зовнішній політиці України – офіційної відмови від вступу в НАТО, втрати середньострокової перспективи вступу в ЄС; завдяки побудові віртуальних сценаріїв відкинуто теорію щодо поступового обертання України на об'єкт міжнародних відносин, доведено, що вибір майбутніх рамок співробітництва з Польщею залежить насамперед від України;

удосконалено:

– періодизацію зовнішньої політики Республіки Польща щодо України з 1991 до 2011 року з урахуванням не тільки еволюції співпраці в політичній, безпековій та економічній сферах, а також еволюції зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливали на Польщу та Україну; отже, виділено шість етапів: 1) 1991-1993 рр. – початковий, формально-бюрократичний період; 2) 1993-1996 рр. – період першої активізації; 3) 1996-1999 рр. – період побудови підвалин стратегічного партнерства; 4) 1999-2004 рр. – період переходу до асиметричного партнерства; 5) 2004-2010 рр. – період другої активізації; 6) період з 2010 р. до цього дня – період переходу до прагматичних відносин;

уточнено:

– наукові підходи до поняття «стратегічного партнерства» та реалізації ідеї «стратегічного партнерства» в відносинах Польщі та України; термін «стратегічне партнерство», який найчастіше використовується щодо польсько-українських взаємин в працях XXI ст., має суперечливі визначення; тому введено авторську дефініцію «стратегічного партнерства» (яка акцентує увагу на таких складових: схожості національних інтересів; співпраці в усіх сферах соціально-політичного життя; схожих можливостях партнерів), яка дозволила

стверджувати, що польсько-українські відносини не відповідають суті поняття «стратегічне партнерство».

Практичне значення отриманих результатів. Авторські методи вивчення політики Польщі щодо України сприяють подальшій розробці різноманітних варіантів теоретичних досліджень міжнародних систем у контексті глобального розвитку. Представлені ідеї та висновки дозволяють доповнити дослідницький інструментарій сучасної української політології та зробити певний внесок у розвиток міждисциплінарного підходу у соціальних науках. Результати дослідження стануть у нагоді для створення підручників, навчальних посібників, а також у навчальному процесі. Підсумки, які зроблені в дисертації, можуть вплинути на визначення основних складових зовнішньополітичної діяльності Польщі та України. Основні положення дослідження можуть носити прикладний характер при розробці представниками МЗС та іншими органами державної влади зовнішньополітичної стратегії України, формуванні двостороннього діалогу зі східноєвропейськими партнерами.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні положення й висновки дослідження обговорювались на міжнародній науково-практичній конференції «Економічна політика країн ЄС в умовах глобалізації» (2009 р., м. Познань, Польща), IV Міжнародній науковій конференції «Соціально-політична інтеграція: локальний, регіональний і глобальний виміри» (2010 р., м. Одеса, Україна), I міжнародній науково-практичній конференції «Бізнес та умови його розвитку: національний та міжнародний дискурси» (2010 р., м. Познань, Польща), II міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Економічна політика країн ЄС в умовах глобалізації» (2010 р., м. Донецьк, Україна), міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Економіка і управління в умовах глобалізації» (2010 р., м. Донецьк, Україна).

Публікації. Основні наукові положення дисертації представлені в 9 публікаціях, 5 з яких надруковані у фахових виданнях з політології,

Структура роботи обумовлена визначеними метою, об'єктом та предметом дослідження. Вона складається зі вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг основного тексту дисертації 183 сторінки. Список використаних джерел (англійською, польською, російською, українською мовою) містить 399 найменування (38 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з відповідними науковими програмами й темами, визначені об'єкт, предмет, сформульовані мета та основні завдання

дослідження, яке характеризує використання в роботі методи, її наукову новизну та практичне значення.

У розділі I «Теоретико-методологічні засади та джерельна база дослідження» обґрунтовано концептуальні засади дослідження, категорійно-понятійний апарат, наведено огляд та критичний аналіз основних джерел, використаних при написанні дисертації, у тому числі фахової літератури із проблематики польсько-українського співробітництва.

У підрозділі 1.1 «Концептуальні виміри та джерельна база дослідження» відзначено, що для даного дослідження найбільш прийнятним стало впровадження методологічних засад, розроблених британською школою теорії міжнародних відносин. Напрацювання британських теоретиків, зокрема, Б. Бузана, ще не доводилося застосовувати при аналізі відносин Польщі й України. Вибір британських структуралістів обумовлений, зокрема, тим, що вони розглядають міжнародну політику як цілісну систему із властивостями структури. За теорією структуралістів, на структурні властивості міжнародної системи не впливають малі та середні держави, оскільки вони є результатом взаємодії великих держав. У поданій дисертації акцент зроблено на впливові головних акторів міжнародних відносин на політику двох європейських держав середнього розміру – Польщі та України. Окреслюючи теоретичні рамки, дисертантка розглядала відносини Польщі та України як цілісну систему, внутрішні процеси якої завжди залежать від взаємодії із зовнішнім середовищем (процесами європейської інтеграції). Дослідження структуралістів стосовно таких складових міжнародних відносин як міжнародні інститути та їхня взаємодія з режимами, наддержави, національна міць, економічне благополуччя, наміри, вигода, норми, співробітництво, партнерство, уможливорює вирішення поставленої наукової проблеми. Реалізація мети та завдань роботи стала можливою через залучення різноманітних джерел (збірки офіційних документів, двосторонні та багатосторонні договори, матеріали зовнішньополітичних відомств, виступи українських, європейських, російських та американських політичних діячів, матеріали преси). Серед важливих у даному контексті робіт українських та польських дипломатів та можновладців чільне місце займають статті та виступи Б. Геремека, К. Грищенко, Є. Бара, О.Моцика, М. Зюлковського, Р. Сікорського, Г. Удовенка, В. Чимошевича, З. Шмуневського, Д.Туска, А. Квасневського, А.Д. Ротфельда, А. Фотігі, Р. Сікорського.

У підрозділі 1.2 «Ступінь наукової розробки проблеми» з метою ґрунтовного аналізу польсько-українських взаємин автором критично проаналізовано та систематизовано існуючі наукові розробки з досліджуваної проблематики. Загальні роботи, у яких висвітлюється проблема зовнішніх чинників, залишаються досить рідкісними (І. Коваль, С. Пажимеш, С. Белень, М.Цалка, Р. Кузляр). Чиннику ЄС присвячено велику кількість праць (В.Копійка, В.Бойцова, Ю. Борко, В.Іноземцев, Д. Артер, М.А.Вахудова).

Вплив США на стосунки Польщі та України відображено в монографіях та статтях О. Гараня, О. Дергачова, Є. Камінського, А. Кудряченка, Г. Перепелиці, М. Бессонової, Ю. Давидова, В. Кременюка, А. Уткіна, З. Бжезінського, І. Даалдера, Дж. Геддіса, А. Міссіролі, Дж. Ная, С. Уолта. Російський чинник фрагментарно висвітлюють праці М. Бухаріна, Н. Захматова та В. Фомічева, А. Шевцова, О. Їжака та О. Гаврика. Серед узагальнюючих праць, присвячених ролі процесу внутрішніх перетворень на зовнішню політику ЦСЄ, чільне місце слід відвести роботам Зб. Бжезінського, Б. Фоукса, О. Брусилівської, Г. Зеленько. Критичний погляд на особливості польського шляху демонструє російська школа (М. Бухарин, І. Синіцина, Н. Чудакова; С. Колчин, М. Головнін; А. Некипелов); навпаки польські досягнення захищають польські політологи Я. Барч, А. Дудек, М. Гулчинський, І. Муха, М. Щепанський, М. Насіловський, П. Спевак, А. Шромник, А. Тухольська, А. Пшеворський. Розглядові політичної площини відносин РП та України присвячені праці М. Білинського, С. Віднянського, В. Помикало, А. Бжезецького, А. Чарноцького, Е. Чомера, А. Дешчиці, М. Качмарського, І. Конечної, З. Лешчинського, М. Менкішака, Я. Новаковського. Досить велика група експертів присвятила свої роботи проблемі створення нової архітектури безпеки в Європі (О. Гарань, В. Горбулін, С. Ларрабі, Е. Мічта, Я. Доманський, Е. Халіжак, І. Качмарек, А. Каміньський, Ю. Кукулка, Д. Норман, І. Сломчинська, Я. Соляк). Окрему групу представляють дослідження на економічну тему (В. Бредова, М. Бухарін, С. Глінкіна, З. Чубинський, З. Гжеляк, К. Зімніцька, В. Якобик, А. Куклінські).

У розділі II «Основні чинники впливу на політику Польщі щодо України» проаналізовано вплив на польсько-українські відносини великих держав, наднаціональних організацій, а також специфіки внутрішніх реформ в обох країнах.

У підрозділі 2.1 «Чинник ЄС у формуванні польської політики щодо України» зазначено, що, не дивлячись на те, що Польща та Україна були зацікавлені в розвитку активного та плідного партнерства, цю ідею виявилось досить важко втілити в життя, адже обою країнам доводилося балансувати між інтересами такого партнерства та думкою третіх сторін, з якими були пов'язані пріоритетні напрямки їхньої зовнішньої політики. Підкреслено глибоку різницю в підходах Брюсселю та Варшави: Польща намагалась вистроїти особливі стосунки з Україною, керівництво ЄС – збудувати таку стратегію щодо східних сусідів, яка б включила якнайбільшу кількість країн. Політика ЄС є цілком зрозумілою, якщо звернути увагу на слабкість самої Польщі, реципієнта допомоги ЄС, на матеріальну зацікавленість Польщі в залученні України в західну сферу впливу. У середині ЄС завжди існували глибокі розбіжності щодо східної політики в цілому, і України, зокрема. У 2008 році шанси на схвалення Брюсселем активної політики Польщі на Сході збільшилися: процес розширення ЄС на Балкани, поглиблення інтеграції ЄС із чорноморськими

країнами і процес поглиблення відносин із південними сусідами ЄС створили ситуацію, у якій без «Східного партнерства» можливості цих регіональних ініціатив могли б стати меншими.

У підрозділі 2.2 «Місце Польщі та України в європейській політиці США та Росії» висвітлено етапи розвитку відносин у трикутниках Польща – Україна – США та Польща – Україна – Росія. У першій половині 1990-х рр. у середовищі польської політичної еліти та аналітиків міжнародних відносин було побоювання, що домовленості й договори з Україною можуть негативно вплинути на інтеграцію Польщі до Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу. На другому етапі, що почався з 1994 р. (підписання Московського договору між США, Росією та Україною щодо ліквідації ядерної зброї, яка знаходилася на українській території), аналітики у Варшаві зрозуміли, що Польща повинна налагодити тісніші стосунки з Україною для вдосконалення системи європейської безпеки та забезпечення національних інтересів обох країн. На сьогодні можна виділити третій етап у розвитку відносин у трикутнику Україна – Польща – США. Польща залишається найбільшим атлантистом у ЄС і досі виглядає зацікавленою в просуванні України своїм шляхом. Але позиція інших двох гравців відносно українських перспектив, у першу чергу, у НАТО, радикально змінилась. У такій ситуації слід чекати поступової зміни й у політиці Польщі, яка повинна визнати неможливість подальшого розширення НАТО на Схід. Отже, її політика й надалі буде залишатись реагуючою, а зовнішньополітичні можливості такими ж обмеженими, як і в інших малих держав Європи. Щодо Росії, то саме побоювання реакції з її боку та прагнення не загострювати стосунки із цією державою, змушували польське керівництво дотримуватися обережної й навіть нейтральної позиції щодо втручання у вирішення українсько-російських суперечок. Широкий спектр інструментів «твердої сили», які застосовує Росія, демонструє рішучість у досягненні своїх цілей у зовнішній політиці, але тим самим викриває й слабкість країни. Поки що ембарго й економічні блокади допомагають Росії просувати свої короткострокові інтереси, але в довгостроковій перспективі це тільки послаблює важелі впливу Росії, підштовхуючи сусідні держави диверсифікувати їхні економіки й ринки збуту.

У підрозділі 2.3 «Вплив внутрішнього розвитку Польщі та України на двостороннє співробітництво» досліджено причини та наслідки різниці у внутрішній трансформації Польщі та України на можливості їхнього співробітництва. Період найбільших успіхів Польщі почався з 1995 р. з відсуненням першого антикомуністичного президента – Л. Валенси – і обранням соціал-демократа А. Квасневського. Розвиток Польщі вийшов на загальноєвропейський рівень; в Україні ситуація була зовсім іншою. За 90-ті роки не було завершено найнеобхідніших політичних реформ, як то розподіл влад (розподіл обов'язків уряду, президента та парламенту), реструктуризація

та укріплення апарату уряду, створення структур самоуправління на місцях, створення функціонуючої багатопартійної системи. Українські партії часто не мають представництва на місцях, не володіють увагою суспільства, що залишається пасивним навіть на виборах.

У розділі III «Співробітництво Польщі та України: політичний, безпековий, економічний виміри» проаналізовано основні проблеми й здобутки польсько-української співпраці в сфері політичних відносин, економіки та безпеки з точки зору відповідності політики держав їхнім національним інтересам.

У підрозділі 3.1 «Двостороннє співробітництво Польщі й України: поступ до стратегічного партнерства» проаналізовано перші етапи розвитку польської політики щодо України, які пройшли під гаслом установаження стратегічних відносин. Зміни в стосунках між Україною та Польщею настали із приходом до влади політиків-прагматиків: Л.Кучми, Г.Сухощької. Другий період почався наприкінці 1993 р., коли українська зовнішня політика почала здобувати особливе значення для країн Центральної Східної Європи після декларування Вишеградською групою наміру разом просуватись на Захід, і особливо після поживлення її контактів із НАТО. Польща активно сприяла вступу України в 1995 р. до Ради Європи й приєднанню до Центральноєвропейської ініціативи. З 1996 р. почався третій етап, Польща й Україна почали помітно наближатись до проголошених раніше «особливих відносин» із реальним використанням елементів стратегічного партнерства. А. Квасневський розпочав активну діяльність на українському напрямку. Період 1996-1999 рр. виявився найбільш плідним, але втримати розвиток стосунків на такому ж рівні далі їм не вдалося. Період 1999-2004 рр. повинен був перевести польсько-українські взаємини з особливих на рівень стратегічних, але цього не сталося. Двосторонні відносини почали несподівано погіршуватися, перш за все через зміни у внутрішньополітичній ситуації в Україні. Попри значні досягнення в польсько-українському співробітництві, воно мало здебільшого декларативний характер, не набуло усталеного вигляду, не вирішило найважливішого завдання – підтягування України до польського/середньоевропейського рівня. Україна й Польща не стали державами зі схожим потенціалом, отже, не могли розглядатись як рівноправні партнери.

У підрозділі 3.2 «Двосторонні відносини після 2004 року: асиметричне партнерство» розглянуто зміни в польсько-українських взаєминах, обумовлені приєднанням Польщі до ЄС та Помаранчевою революцією в Україні. На відміну від попереднього етапу, коли Польща ще не була членом ЄС і не мала реальних інструментів впливу в спільноті, тепер Польщі слід було виробити нову стратегію щодо просування українських інтересів у Європі. А. Квасневський змусив керівництво ЄС відректись від мовчазної позиції, яку Брюссель зайняв від початку кризи 2004 р. Перший рік Польща активно

виконувала свої добровільно взяті зобов'язання просувати Україну в ЄС. Європарламент 13 січня 2005 року прийняв безпрецедентну для інституцій Євросоюзу резолюцію щодо України. Європарламент зобов'язався допомагати й підтримувати Україну в процесі трансформації, що має на меті повноправне членство в Євросоюзі. Саме польські спеціалісти готували більшу частину документів, які потребувала Європейська комісія для переговорів з Україною. Отже, Помаранчева революція могла реально змінити загальний контекст двосторонньої та міжнародної співпраці, але цього не сталося. Більшість польських політичних та інтелектуальних еліт схильна покладати провину за пробуксовку партнерства на українську сторону, і така позиція є досить добре обгрунтованою. Останній період у зовнішній політиці Польщі виглядає як повернення до більш прагматичної політики. Перспективи для польсько-української співпраці виглядають дещо амбівалентними, надто велика кількість факторів впливає на них. Польща не буде брати на себе місію головного промоутеру України в Європі через низку об'єктивних причин.

У підрозділі 3.3 «Проблеми безпеки в польсько-українському співробітництві» зазначено, що на даний момент польсько-українські відносини в безпековій сфері знаходяться на високому рівні. Але неможливо ігнорувати «м'які загрози», які все ще залишаються поза увагою обох урядів. Існує також чимало конкретних проблем, розв'язання яких відкладав кожен український уряд: необхідно створювати спільні прикордонні пункти, митниці й т. ін. Офіційно Україна довгі роки продовжувала політику, яка коливалась в межах парадигм позаблоковості/нейтралітету. Проте українські державні діячі, незалежно від політичної окраски, не висловлювали принципових заперечень проти розширення НАТО. Практично Україна пройшла великий і складний шлях для досягнення параметрів, які характерні для країн євроатлантичної системи розвитку. Після Помаранчевої революції 2004 р. спостерігалось поживалення діалогу між НАТО та Україною та, відповідно, польсько-українських стосунків у сфері безпеки. Польща, попри складність внутрішнього політичного процесу, демонструвала значно більшу активність, навіть рішучість у лобюванні вступу України до НАТО, аніж інші країни ЦСЄ.

У підрозділі 3.4 «Економічне співробітництво Польщі й України» показано складну історію розвитку економічних стосунків між Польщею та Україною. Від самого початку в цих двох країнах були різні «стартові позиції». Перехід від керованої до вільної ринкової економіки в Україні проходив набагато важче й повільніше ніж у Польщі. Серед негативних чинників польсько-українського співробітництва слід констатувати збереження якісної диспропорції між економіками обох країн, яка ставала тільки все більш очевидною із плином років. В умовах структурної різниці в економіках, що не тільки зберігалась, але й поступово зростала, одною з основних форм співпраці став розвиток торгівельних відносин. В українсько-польській торгівлі велику роль усе ще

відіграє бартер; українська валюта залишається неконвертованою. Якщо говорити про польські інвестиції за рубежем, то в Україні вони найбільші, попри те, що аж до Помаранчевої революції Україна залишалась непривабливою для зарубіжних інвесторів. Але в цілому, помітним стає поживлення економічного співробітництва, менш залежного від суб'єктивних чинників, пов'язаних із частими змінами влад в обох країнах.

ВИСНОВКИ

У Висновках викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані в ході дослідження.

1. Вибір теоретичних рамок у межах надбань британської школи структуралізму вможливив вирішення поставленої проблеми – дослідити весь комплекс внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливали на зовнішню політику Польщі щодо України, і проаналізувати місце й роль кожного з них. Структуралісти відводять чільне місце системному підходу до міжнародних відносин з урахуванням переважної ролі великих держав як головних акторів сучасної системи МВ. У результаті дослідження доведено, що держави середнього розміру, такі як Польща та Україна, не можуть діяти самостійно, але водночас вони певним чином здатні не тільки потерпати від впливу великих, а й самі впливати на їхню політику. Обраний підхід є новим в українській політології; разом із тим існує багато робіт, які представляють співпрацю Польщі та України в окремих галузях (економіці, політиці, безпеці), що свідчить про актуальність даної проблематики. Більшість науковців зазначають, що співпраця наших країн із НАТО та ЄС була результативною, однак, вважають, що для України оптимальним варіантом буде не одновекторна політика, а взаємовигідні контакти як із Заходом, так і з Росією. При цьому попередній досвід учить, як важливо для таких країн як Україна чітко визначати свої інтереси й захищати їх, ураховуючи, що Захід страждає подвійними стандартами та неувагою до периферійних країн, а РФ, навпаки, страждає надмірною увагою до нових незалежних держав, які вона розглядає як сферу своїх життєвих інтересів. Намагання Польщі змінити цю ситуацію до сьогодні мали поміркований успіх.

2. Обрання Польщею стратегічного напрямку вступу до НАТО та ЄС змусило Польщу підпорядковувати свою позицію стосовно України поглядам країн-учасниць ЄС та США, які обережно ставилися до ідеї створення незалежної України. Протягом усього періоду, а особливо до 2004 року, різниця в підходах до України Брюсселя та Варшави була суттєвою. Польща намагалась вистроїти особливі стосунки з Україною, керівництво ЄС – збудувати таку стратегію щодо східних сусідів, яка б включила якнайбільшу кількість країн. Брюссель у більшості випадків блокував будь-які польські

ініціативи. Однак, поступово польська активність стала одним із чинників формування нової моделі взаємовідносин Схід-Захід. Але внутрішні проблеми розширеного ЄС роблять неможливим піднімати в будь-якій формі питання перспективи членства в ЄС для східних сусідів. Отже, на сучасному етапі довга боротьба Польщі в якості головного лобіста України в ЄС завершилась певним компромісом і розумінням польськими елітами своїх обмежених можливостей у рамках організації.

Вплив США на польську політику щодо України був значним від початку. Ним пояснюється як відмова польських дипломатів відразу визнати українську незалежність після її проголошення, так і несприятливе зовнішнє оточення двостороннього співробітництва перших років. Після Московського договору 1994 р. Польща змогла розпочати нову українську політику, дедалі більш активну в просуванні України євроатлантичним шляхом. Однак, на сьогодні можна констатувати, що цей напрям співпраці не мав шансів на успіх. Якщо польська позиція ще виглядає незмінною, то позиція інших двох гравців відносно українських перспектив щодо вступу в НАТО радикально змінилась після відсторонення помаранчевих влад в Україні та приходу до влади в США Б. Обами. У такій ситуації слід чекати поступової зміни й у політиці Польщі, зовнішньополітичні можливості якої є обмеженими, як і в інших середніх та малих державах Європи.

Відносини в трикутнику Росія-Україна-Польща неможливо розглядати без постійного озирання на таких акторів міжнародних відносин як США, НАТО і ЄС. Однак, якщо попередній період відрізнявся великою кількістю проблем у відносинах із ними Росії, то сьогодні вони підкреслюють, що розглядають Росію як ключового геополітичного гравця в системі міжнародних відносин, у зв'язку із чим конструктивна співпраця з нею є необхідною для НАТО й США у вирішенні багатьох питань.

3. Процес внутрішніх реформ у Польщі та Україні здійснював неабиякий вплив на українську політику Польщі. Спочатку здавалось, що обидві країни прямують однаковим шляхом, але при цьому Україна відстає від Польщі. Однак, на сьогодні очевидно, що Україна зробила вибір не на користь реформ західного типу. В Україні були закладені підвалини нового суспільства, яке якісно відрізняється від радянського й західного й базується на владі «клептократії». Німецькі дослідники останнім часом характеризують сучасний український режим як «тоталітарний капіталізм латиноамериканського типу». Тому Україна втратила час, за який Польща провела модернізацію, набула рис органічної частини європейської цивілізації. Стає некоректним порівнювати хід реформ у наших країнах й, що найбільш важливо, постійно звужується сфера можливих контактів між ними. Отже, якщо вище йшлося про несприятливі зовнішні умови, то внутрішньополітичний чинник відіграє ще більш негативну роль відносно перспектив польсько-українського співробітництва.

Ефективність зовнішньої політики залежить від створення демократичних засад в українському суспільстві, досягнення більшої стабільності та передбачуваності. При цьому вплив Польщі на внутрішні українські процеси на протязі всього досліджуваного періоду залишався вкрай низьким.

4. Уточнюючи періодизацію політики Польщі щодо України, за основу були взяті основні чинники, що впливали на розбудову двосторонніх відносин.

Підсумки першого етапу 1991-1993 рр., на якому тільки були закладені документальні основи для розбудови міждержавних відносин, загалом виглядали невтішними, що стало наслідком поєднання несприятливих зовнішніх та внутрішніх чинників, серед яких головною роль відіграли пасивна позиція Заходу щодо української незалежності, поглиблення економічної кризи в Україні, якій не було аналогів в історії, а також суб'єктивні помилки керівництва Польщі та України.

У період із кінця 1993 до 1996 року були створені умови для активізації польської політики щодо України. Основними мотивами для обрання шляху розбудови особливих/стратегічних відносин з Україною для Польщі стало: особливе геополітичне розташування Польщі та України на межі Сходу та Заходу, що створювало як нові можливості, так і значні загрози; володіння значним економічним та гуманітарним потенціалом, що дозволяло Польщі претендувати на роль лідера в регіоні Центрально-Східної Європи й «локомотива» для інших перехідних суспільств; зацікавленість у довгостроковій співпраці з Україною, яка розглядалась як важливий ринок збуту польських товарів.

У період з 1996 до 1999 року відносини Польщі та України вийшли на рівень особливих з елементами стратегічного партнерства. Польща була найактивнішим лобістом України в ЄС та НАТО, попри обмеженість своїх можливостей у якості країни-кандидата. Важливим фактором стало те, що Польща та Україна не тільки підтримували одна одну на міжнародній арені, але й почали активно розвивати економічне співробітництво.

Однак, з 1999 до 2004 рр. динаміка польсько-українських відносин загальмувалась, а їхній характер перетворився з відносин рівних на відносини, які більше відповідають поняттю «асиметричного партнерства». Шляхи Польщі та України все більше розходились, а політична сфера співробітництва звужувалась. Намагання Польщі посилити свій вплив на українські влади й спонукати їх до реалізації проголошеної програми реформ провалились, що спричинило розчарування в польському політикумі. Водночас на цьому етапі Польща зіткнулась браком розуміння з боку ЄС.

Період з 2004 до 2010 рр. характеризується як період невиправданих надій, коли, з одного боку, ідеєю стратегічного партнерства просякають обидва суспільства, що засвідчує активна участь поляків у подіях помаранчевої революції, а, з іншого – політичні еліти України не закладають

необхідних підвалин для реалізації нового внутрішньополітичного та зовнішньополітичного курсу.

Період, який почався з 2010 року, виглядає як повернення від романтичної до прагматичної політики. Польща починає усвідомлювати, що принципи, якими країна керується у своїх зовнішніх стосунках з усіма партнерами, мають бути постійними й виходити виключно з її національних інтересів. На сьогодні неможливо й далі стверджувати, що відносини з Україною відповідають поняттю стратегічних.

5. Безпекові проблеми Польщі й України пов'язані переважно з різним відношенням до НАТО. Офіційно Україна довгі роки продовжувала політику, яка коливалась в межах парадигм позаблоковості/нейтралітету. Проте довгий час українські державні діячі, незалежно від політичної окраски, не висловлювали принципових заперечень проти розширення НАТО, що створювало певні ілюзії серед політичних еліт Польщі. Тим більш, що, з об'єктивної точки зору, трансформація НАТО узгоджується з інтересами України, якщо вона налаштована на співпрацю з Європою. Польщі потрібно опрацювати можливість більш широкого залучення України до заходів НАТО, навіть якщо завдання інтеграції в Північноатлантичний альянс і не ставиться.

Можливості економічної співпраці протягом усього періоду обмежувались збереженням якісної диспропорції між Польщею та Україною; основною формою став розвиток торгівельних відносин. Одною з головних проблем взагалі у двосторонніх відносинах залишається залежність обох країн від російського газу. Наслідки такої залежності стають дедалі більш вагомим чинником у вистроюванні національних пріоритетів. Польща переконливо підтримувала Україну під час газової війни з Росією, однак, після неї польські еліти майже втратили віру в потенціал подальшого співробітництва.

Однак, перспективи польсько-українського економічного співробітництва виглядають більш реалістичними, ніж у політичній чи безпековій сфері, де в наших країн немає спільної інституціональної платформи для взаємодії. Економічні відносини можуть плідно розвиватись й у країнах із різним політичним режимом і приналежністю до різних безпекових структур. Для розвитку економічного співробітництва між РП та Україною більш важливою є геополітична привабливість України. Отже, на перспективу виглядає реальною подальша економізація польсько-українських відносин, що цілком відповідає загальносвітовій тенденції економізації міжнародних відносин.

6. Розглядаючи перспективи зовнішньої політики Республіки Польща щодо України, можна умовно окреслити три сценарії.

Перший сценарій змальовує картину деградації польсько-українських відносин в усіх сферах суспільно-політичного життя через визнання польськими політичними елітами невідповідності затрат на розбудову партнерства й отриманих вигод. Польща навряд чи відмовиться від ролі лідера регіону, але

може шукати іншого партнера на Сході Європи (в рамках програми «Східного партнерства») або, що більш реалістично, заключати тимчасові союзи з метою досягнення конкретних результатів по конкретних проектах.

Другий сценарій визначається тим, що через внутрішні проблеми як України, так і розширеного ЄС, Польща відмовляється від своєї ролі головного лобіста України, але продовжує вважати розвиток двосторонніх відносин своїм пріоритетом. Акцент у новому типі партнерства буде зроблено на економічній сфері співробітництва, при цьому ситуативно економіка може використовуватись Польщею як інструмент своєї зовнішньої політики, що передбачає можливість обережного тиску на влади України в напрямку розвитку демократії та загальноєвропейських цінностей.

Третій сценарій базується на тому, що поступово залучення України до програм ЄС та НАТО допоможе їй ліпше використовувати потенціал людських і промислових ресурсів. Це призведе до вирівнювання шансів обох держав. Тоді об'єднання потенціалів держав, розташованих на кресах Сходу й Заходу, дозволить нашим країнам повернутись до розбудови стратегічного партнерства, і успішно впливати на міжнародні відносини в регіоні й навіть у Європі.

Таким чином, вибір сьогодні більше залежить від української сторони, аніж від РП. Це пояснюється тим, що польська політика протягом усього періоду була більш передбачуваною й визначалась об'єктивними обставинами, незалежними від того, яка політична сила приходила до влади. Навпаки, в Україні при невизначених національних інтересах зміна влади завжди супроводжувалась коливаннями у визначенні зовнішньополітичних пріоритетів, що не слід розглядати тільки як недолік української системи, адже, як і будь-яке комплексне явище, це породжує водночас нові виклики і нові можливості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Яніна О. Російський чинник в україно-польських відносинах у контексті нестационарної системи міжнародних відносин / О. Яніна // Вісник ОНУ [Серія: Соціологія і політичні науки]. – 2009. – Т. 14. – Вип. 13. – С. 682-686.
2. Яніна О. Американський фактор у розвитку україно-польських стосунків / О. Яніна // Науковий вісник. – 2009. – № 36. – С. 99-109.
3. Яніна О. Вплив ЄС на польсько-українські стосунки в постбіполярну епоху / О. Яніна // Вісник ОНУ. [Серія: Соціологія і політичні науки]. – 2010. – Т. 15. – Вип. 7. – С. 155-160.
4. Яніна О. Внутрішні чинники політики Польщі щодо незалежної України / О. Яніна // Вісник ОНУ. [Серія: Соціологія і політичні науки]. – 2010. – Т. 15. – Вип. 14. – С. 156-163.

5. Яніна О. Співробітництво Польщі та України на сучасному етапі: політика і безпека / О. Яніна // Політологічний вісник. – Київ, 2011. – Вип. 51. – С. 405-413.

6. Шеремет Т.Г. Підвищення ділової активності України на міжнародному ринку нафтопродуктів / Т.Г. Шеремет, О. Яніна // Економічна політика країн ЄС в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 16 жовтня 2009 р., м. Познань, Польща. – Донецьк, ДонНУЕТ, 2009. – С. 177-179.

7. Janina E. International marketing in global business / E. Janina // Бізнес та умови його розвитку: національний та міжнародний дискурс: матеріали I міжнародної науково-практичної конференції, 19 травня 2010 р., м. Познань, Польща. – Донецьк, ДонНУЕТ, 2010. – С. 5-6.

8. Janina E. European Union Innovative Policy / E. Janina // Економічна політика країн ЄС в умовах глобалізації: матеріали II міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 15 жовтня 2010 р. – Донецьк, ДонНУЕТ, 2010. – С. 7-9.

9. Janina E. The European Union in International Relations: European Security Strategy / E. Janina // Економіка і управління в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1 грудня 2010 р. – Донецьк: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Інститут економіки і управління, 2010. – С. 233-235.

АНОТАЦІЯ

Яніна О.Є. Український напрям у зовнішній політиці Республіки Польща: чинники, виміри, еволюція. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2012.

У дисертації проведено комплексний аналіз проблеми становлення та розвитку українського напрямку зовнішньої політики Республіки Польща в якісно нових умовах, пов'язаних із завершенням «холодної війни». Досліджено концептуальну базу, зміст і форми польсько-українських відносин в умовах посилення європейської інтеграції.

У роботі визначено етапи розвитку польсько-українського співробітництва, з'ясовано вплив на нього ЄС, США, Росії, а також внутрішніх процесів посткомуністичної трансформації обох країн. Проведено дослідження можливостей співробітництва в трикутниках «Польща – Україна – ЄС», «Польща – Україна – Росія» в процесі реалізації Польщею та Україною

свого зовнішньополітичного курсу, спрямованого на європейську інтеграцію. Виявлено зовнішньополітичні пріоритети Польщі та України, досліджено питання польсько-українського співробітництва в сфері економіки, політики та безпеки. Виявлено сценарії розвитку польсько-українського співробітництва в межах основних парадигм «стратегічного» та «асиметричного» партнерства.

Ключові слова: Польща, Україна, зовнішня політика, партнерство, європейська інтеграція, розширення ЄС, великі держави.

АННОТАЦІЯ

Янина Е.Е. Украинское направление во внешней политике Республики Польша: факторы, измерения, эволюция. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных систем и глобального развития. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2012.

В диссертации проведен комплексный анализ проблемы становления и развития украинского направления внешней политики Республики Польша в качественно новых условиях, связанных с завершением «холодной войны». Исследована концептуальная база, содержание и формы польско-украинских отношений в условиях усиления европейской интеграции. Используя в диссертации дефиниции «стратегическое партнерство» и «асимметричное партнерство», автор представил собственную трактовку терминов, характерную для данного исследования. Стратегическое партнерство предусматривает: 1) похожие стратегические национальные интересы; 2) тесное сотрудничество во всех важнейших общественно-политических сферах жизни; 3) схожие возможности, подходы и инструменты не только внешней, но и внутренней политики; 4) аналогичные способы и методы использования инструмента «стратегического партнерства»; 5) долгосрочность (20-50 лет для достижения стратегической цели). Асимметричное партнерство условно выделяется для анализа отрицательной динамики стратегического партнерства. Итак, дефиниция предусматривает качественное ухудшение показателей сотрудничества: расхождение интересов, возможностей, подходов стран-партнеров, сокращение сотрудничества в отдельных областях сотрудничества.

В работе обозначены этапы развития польско-украинского сотрудничества, установлено влияние на него ЕС, США, России, а также внутренних процессов посткоммунистической трансформации обеих стран. Проведено исследование возможностей сотрудничества в треугольниках «Польша – Украина – ЕС», «Польша – Украина – Россия» в процессе реализации Польшей и Украиной своего внешнеполитического курса, направленного на европейскую интеграцию. Вывявлены внешнеполитические пріоритеты Польши и

Украины, исследован вопрос польско-украинского сотрудничества в сфере экономики, политики и безопасности. Выявлены сценарии развития польско-украинского сотрудничества в рамках основных парадигм «стратегического» и «асимметричного» партнерства.

Рассматривая перспективы внешней политики Республики Польша относительно Украины, можно условно очертить три сценария. Первый сценарий изображает картину деградации польско-украинских отношений во всех сферах общественно-политической жизни из-за признания польскими политическими элитами несоответствия затрат на развитие партнерства и полученных выгод. Польша едва ли откажется от роли лидера региона, но может искать другого партнера на Востоке Европы (в рамках программы «Восточного партнерства») или, что более реалистично, заключать временные союзы с целью достижения конкретных результатов по конкретным проектам. Второй сценарий определяется тем, что из-за внутренних проблем как Украины, так и расширенного ЕС, Польша отказывается от своей роли главного лоббиста Украины, но продолжает считать развитие двусторонних отношений своим приоритетом. Акцент в новом типе партнерства будет сделан на экономической сфере сотрудничества, при этом ситуативно экономика может использоваться Польшей как инструмент своей внешней политики, которая предусматривает возможность осторожного давления на власти Украины в направлении развития демократии и общеевропейских ценностей. Третий сценарий базируется на том, что постепенно привлечение Украины к программам ЕС и НАТО поможет ей лучше использовать потенциал человеческих и промышленных ресурсов. Это приведет к выравниванию шансов обеих государств. Тогда объединение потенциалов государств, расположенных на границах Востока и Запада, разрешит нашим странам возвратиться к развитию стратегического партнерства, и успешно влиять на международные отношения в регионе и даже в Европе. Выбор сегодня больше зависит от украинской стороны, чем от РП. Это объясняется тем, что польская политика на протяжении всего периода была более предсказуемой и определялась объективными обстоятельствами, независимыми от того, какая политическая сила приходила к власти. Наоборот, в Украине при неопределенных национальных интересах изменение власти всегда сопровождалось колебаниями в определении внешнеполитических приоритетов, которое не следует рассматривать только как недостаток украинской системы, ведь, как и любое комплексное явление, это порождает вместе с тем новые вызовы и новые возможности.

Ключевые слова: Польша, Украина, внешняя политика, партнерство, европейская интеграция, расширение ЕС, великие державы.

SUMMARY

Janina E. Ukrainian direction in the foreign policy of the Republic of Poland: factors, dimensions, evolution. – Manuscript.

The thesis for the Ph.D. in Political Science, speciality 23.00.04 – Political Problems of International Systems and Global Development. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2012.

The thesis contains a comprehensive analysis of the development of the Ukrainian direction of the foreign policy of the Republic of Poland in the brand new situation coming from the end of the “Cold war”. The author analyses the conceptual framework, the content and forms of Polish-Ukrainian relations under the conditions of intensification of European integration.

The thesis defines phases of the development of Polish-Ukrainian cooperation, determines the influence of the EU, the USA, Russia, and internal processes of post-communist transformation of the both countries. The author analyses the possibilities for trilateral cooperation between Poland, Ukraine and the EU, and between Poland, Ukraine and Russia in the process of realization of foreign policy implementation, aimed at European integration. The thesis clarifies Poland’s and Ukraine’s priorities in foreign policy, analyses the question of Polish-Ukrainian cooperation in economical, political, and security spheres. The author clarifies scenarios of the development of Polish-Ukrainian cooperation in the frames of basic paradigms of “strategic” and “asymmetrical” partnership.

Keywords: Poland, Ukraine, foreign policy, partnership, European integration, EU enlargement, great powers.